

PDOA ofwel: wat bleef er over van de tweede fase in het wetenschappelijk onderwijs?

D.W. BRESTERS*

Met PDOA (uit te spreken als Pedoa) wordt de nota aangeduid die de Minister van O&W in maart 1986 heeft uitgebracht en die betrekking heeft op Post-Doctorale Opleidings Activiteiten aan de Nederlandse Universiteiten.

Daaraan is een lange geschiedenis voorafgegaan, immers de herstructurering van het wetenschappelijk onderwijs in Nederland wordt algemeen geacht te beginnen met de werkzaamheden van prof. Posthumus, die in opdracht van de regering zijn gedachten over vergroting van efficiency en effectiviteit reeds omstreeks 1965 ontvouwde. Overigens zijn er ook direct na de tweede wereldoorlog reeds dergelijke voorstellen geweest!

Via voorstellen voor vijf-jaarige opleidingen zijn we uiteindelijk uitgekomen bij de voorstellen van minister Pais, de twee-fasenstructuur die onder minister Deetman het stadium van wetgeving bereikte. De vierjarige cursusduur (met zesjarige inschrijvingsduur) van de eerste fase werd met het nodige gemopper door de Universiteiten geïmplementeerd en per 1 september 1986 zijn de eerste doctorandi 'nieuwe stijl' verschenen.

Bij de behandeling van deze wet heeft D66 gepleit voor een flexibeler systeem waarbij wel de inschrijvingsduur maar niet de cursusduur uniform werd vastgelegd, een systeem dat aanzienlijker beter past in de (nu geaccepteerde) gedachte van overheidssturing op afstand. Achteraf kunnen we vaststellen dat het keurslijf van de uniforme vierjarige cursusduur weliswaar als knellend werd ervaren, ook al omdat soms getracht werd een curriculum van zes jaar in zijn geheel in vier jaren te persen, maar dat de universiteiten er toch in slaagden om de eerste fase en het afsluitende doctoraal 'nieuwe stijl' redelijk vorm te geven.

Dat de universiteiten de nieuwe structuur aanvaardden was vooral gebaseerd op de verwachting dat de tweede fase gebruikt zou kunnen worden om veel van het verloren gegane weer terug te winnen. De wet immers voorzag in een aantal vormen van tweede fase-onderwijs na het doctoraal examen, namelijk de opleidingen tot arts, leraar en onderzoeker alsmede in een opleiding voor specifieke beroepen.

De postdoctorale opleidingen tot arts en leraar hebben standgehouden in de stormen die sindsdien het hoger onderwijs hebben geteisterd, de beroepsoplei-

ding en de onderzoekersopleiding zijn gesneuveld, althans ernstig gedeformeerd. De voorziene onderzoekersopleiding is vervangen door het systeem van assistenten in opleiding (a.i.o.'s) die zich in meerderheid gedurende vier jaar voorbereiden op de promotie. Zij vervangen daarmee de huidige doorstromers die eveneens gedurende vier jaar een tijdelijke aanstelling als wetenschappelijk medewerker hadden.

Twee problemen doen zich daarbij voor. In de eerste plaats is het de vraag, of het ingangsniveau wel gelijk is aan dat van de vroegere promovendus. Of de eerste fase alleen tot vier jaar is teruggebracht ten koste van de breedte (minder keuzevakken en bijvakken) is nog niet met zekerheid te zeggen. Immers de eerste a.i.o.'s zijn pas per 1 september 1986 aangesteld! Het is overigens niet mijn bedoeling om te suggereren dat verlies aan breedte niet betreurd zou moeten worden, ook de breedte bepaalt mede het ingangsniveau van de AIO, de mogelijkheden om onderzoek te doen worden echter sterk bepaald door de diepte van de opleiding.

Ook hier roept de uniformiteit van de regeling vragen op. In de exacte vakken was vier jaar voor een promotie vrij normaal, in andere studierichtingen eerder uitzonderlijk. Dat de promotie als levenswerk niet in dit systeem past moge duidelijk zijn. Die weg is niet volledig afgesloten (de zgn. externe promotie blijft mogelijk) maar het blijft een interessante vraag hoe de a.i.o. zijn plaats zal vinden in bijvoorbeeld de letterenfaculteit. Een wijziging van de promotiegewoonten in sommige faculteiten lijkt echter niet onmogelijk en is in sommige gevallen ook niet ongewenst.

Het tweede probleem is de salariëring. De beginnende a.i.o. ontvangt ongeveer het minimumloon en in een aantal gebieden zijn er dan voor de jonge doctorandus zeker aantrekkelijke alternatieven buiten de universiteit. We kunnen echter nog niet met zekerheid vaststellen hoe de afweging van de meerwaarde van de doctorstitel tegen aantrekkelijke aanbiedingen uit het bedrijfsleven zal uitvallen.

Indien de twee genoemde problemen inderdaad tot moeilijkheden leiden, dan moet een herziening van het stelsel in ieder geval mogelijk zijn.

Terloops dient hier nog vermeld te worden dat in bepaalde gebieden ook tweejarige a.i.o.-opleidingen worden opgezet (o.a. aan de technische universiteiten, de zgn. ontwerpersopleiding, maar ook in de exacte vakken aan de universiteiten).

Over al deze dingen gaat de PDOA-nota echter niet. Het moge duidelijk zijn dat deze nota zich voornamelijk met de beroepsopleidingen bezig houdt. Daarnaast wordt nog het fenomeen 'geconcentreerde a.i.o.-op-

* De auteur is voormalig-rector magnificus van de Universiteit van Amsterdam, thans Inspecteur voor het Wetenschappelijk Onderwijs. Het artikel is geschreven op persoonlijke titel.

leiding' behandeld, waarover later meer. Essentieel voor de PDOA-nota is de kostendekkende financiering van de beroepsopleidingen. De grote lijnen daarvan zijn neergelegd in een 'Herenakkoord' tussen de minister en de Raad van Centrale Ondernemingsorganisaties (RCD; zie voor een verslag van het overleg met de RCD: Kamerstukken II 1984-85, nr. 18600, hoofdstuk VIII, nr. 83).

De concrete invulling van de financiering wordt geregeld in een contract tussen de universiteit(en) en het betreffende beroepenveld. De overheid beperkt zich tot het verlenen van startsubsidies. Een van de voorwaarden voor het verlenen van een dergelijke subsidie is, dat de opleiding op termijn, ten hoogste vijf jaar na aanvang, kostendekkend wordt verzorgd. In de regel zal de bijdrage van de overheid niet meer dan 40% van de totale kosten over de eerste vijf jaar bedragen. Verder wordt verwacht van de voorstellen, dat zij een redelijke afspiegeling vormen van de behoefte op het betreffende maatschappelijke terrein.

Met genoegen wordt in de PDOA-nota vermeld: 'Met de bekostiging van enerzijds een omvangrijk onderzoekspotentieel, anderzijds de eerste fase van het WO, heeft de overheid via de toelevering van zowel hooggekwalificeerde opleiders als hooggekwalificeerde opgeleiden de belangrijkste voorwaarde voor een stelsel van postdoctorale beroepsopleidingsactiviteiten geschapen.'

Ondanks het ambtelijk taalgebruik is de boodschap helder: de beroepsopleidingen zelf vallen niet onder de bekostigingsverantwoordelijkheid van de overheid. Zij worden feitelijk buiten het wettelijk kader van de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs (WVO) geplaatst, hoewel ook deze nieuwe wet het oude artikel 32.3 van de wet tweefasestructuur handhaaft.

Hoe was nu de reactie van de wetenschappelijke wereld? De Koninklijke Akademie van Wetenschappen (KNAW) reageerde in hoofdlijnen instemmend. Daarentegen reageerde de Onderwijsraad in zijn advies d.d. 14 jan. 1986 (OR 3A/314T) nogal afwijzend. De afdeling Tertiair Onderwijs van de raad verzet zich met name tegen het feit dat ontstaan en voortbestaan van beroepsopleidingen zo sterk afhankelijk is van externe financiering. Voorts constateert de raad dat de WVO wel degelijk de tweede-fase opleidingen 'die vereist zijn of dienstig kunnen zijn voor het bekleden van een of meer maatschappelijke betrekkingen' handhaaft en vraagt zich af of de met de PDOA-nota ingezette ontwikkeling wel een gelukkige is.

In zijn reactie wijst de minister er op dat deze ontwikkeling reeds met de zgn. Beiaard-nota was ingezet en dat hij nu eenmaal zit met het vraagstuk dat hij, 'gegeven een beperkt budget gesteld wordt voor

een keuze wat betreft prioriteit en opportuniteit van de op grond van art. 32.3 aangevraagde beroepsopleidingen, waarvoor hij de verantwoordelijkheid moeilijk kan dragen.'

Ondanks de verwijzingen naar eerdere nota's etc. en met onderkenning van het vraagstuk waarvoor de minister van O&W zich gesteld ziet, is het m.i. toch zeer de vraag of deze fundamentele koerswijziging van de overheid m.b.t. zijn verantwoordelijkheid voor het onderwijs wel voldoende inhoudelijk is bediscussieerd en in al zijn consequenties is doordacht. Politiek opportunisme en de noodzaak tot bezuinigen spelen op de achtergrond een te belangrijke rol. In dit verband is het nog aardig om eens te wijzen op de beroepsopleiding tot 'wijsgeer van een wetenschapsgebied', die naar aanleiding van de motie-De Rijk een duidelijke voorrangbehandeling kreeg.

Hoe reageerden de Universiteiten?

Na aanvankelijk gesputter, ongeveer overeenkomstig de reactie van de Onderwijsraad vindt men in het verslag van de HO-kamer van 20 december 1985 eigenlijk alleen maar procedurele opmerkingen en enige discussie over de te hanteren criteria bij toekenning van startsubsidies. Het principe wordt kennelijk aanvaard en we zien vervolgens prompt het gevecht om de startsubsidies ontbranden.

Daarbij openbaarde zich andermaal een structurele moeilijkheid in ons universitaire bestel. Zodra namelijk enigerlei vorm van financiering wordt aangeboden – en dan nog meestal in de vorm van een sigaar uiteigen doos – treedt het beginsel 'ieder voor zich en de minister voor ons allen' automatisch in werking. Er wordt een waslijst van post-doctorale beroepsopleidingen aangeboden door ieder van de instellingen. Tot enige coördinatie – laat staan prioritering – is men niet in staat.

Ondanks enkele schuchtere geluiden van degenen die bij zinnen blijven en die betogen dat men aan deze onzin niet mee zou moeten doen, wint de honger naar geld het van het gezond verstand.

Dat is inmiddels zo vaak gebeurd, dat de minister in zijn nota openlijk uitspreekt dat 'gelet op recente ervaringen met coördinatievoornemens van de instellingen (...) gevreesd moet worden dat aanvaarding van het voorstel (om alsnog een gezamenlijk plan voor de postdoctorale opleidingen op te stellen ...) een groot risico met zich meebrengt voor het tijdig tot stand komen van een adequaat plan'.

De minister trok derhalve de verdeling van de startsubsidies aan zichzelf, een taak die m.i. bij de instellingen thuishoort. Dat zij de daarvoor benodigde eensgezindheid in de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU) niet weten op te brengen

valt te betreuren, te meer waar deze vereniging juist werd opgericht om in dergelijke situaties te komen tot een gezamenlijke opstelling naar de minister.

Tot slot nog een enkel woord over de zgn. geconcentreerde a.i.o.-opleidingen.

In de eerste nota van de minister werd daar de term 'centers of excellence' voor gehanteerd, een term waar de Onderwijsraad terecht bezwaar tegen aantekende omdat dergelijke centers niet van bovenaf aangewezen dienen te worden, doch zichzelf als zodanig dienen te bewijzen.

Het idee, waartegen de Onderwijsraad overigens ook inhoudelijke bezwaren had, is deels in het veld zelf ontstaan. Hoogleraren op bepaalde vakgebieden en uit verschillende instellingen zochten samenwerking om zo tot een a.i.o.-opleiding van hoog niveau te komen. Velen van hen legden buiten de Colleges van Bestuur om rechtstreeks contact met het departement en werden daar vaak met open armen ontvangen.

Hun ideeën pasten immers wonderwel in eerdere gedachten die met name tijdens de Taakverdelingsoperatie reeds bij het departement waren ontstaan en die tenderden naar de oprichting van 'graduate schools'. Bij de concentratie van de farmacieopleidingen bijvoorbeeld bleven op enkele plaatsen waar de eerste fase-opleiding verdween, onderzoeksinstituten over, waarvan werd voorzien dat zij een landelijke rol in de a.i.o.-opleiding zouden gaan spelen.

Voor een daadwerkelijke doorvoering van dit Angelsaksische systeem waren de geesten nog niet rijp, maar kennelijk bestaan er in het veld voldoende initiatieven die zich goed voegen in het departementale beleid.

Voor deze initiatieven ontstond een analoge situatie als voor de beroepsopleidingen (compleet met startsubsidies, ontbrekende coördinatie etc.)

Opnieuw liet de VSNU de kans voorbijgaan om een leidende rol te spelen in het denken over de toekomst van het stelsel van wetenschappelijk onderwijs in Nederland.

Het zal u niet ontgaan zijn dat enkele van de geschetste ontwikkelingen mij zorgen baren. Ik acht een situatie waarin de overheid zo nadrukkelijk stuurt in de ontwikkeling van het Hoger Onderwijs ten enenmale ongewenst. Ik moet toegeven dat het vermogen tot zelfsturing van de gezamenlijke instellingen veel te wensen overlaat, maar teken daarbij aan dat van overheidswege te gemakkelijk gebruik wordt gemaakt van de Pavlovreacties op de voorgehouden sigaren uit eigen koker.

Zoals door D66 betoogd bij de Parlementaire behandeling van een andere nota met betrekking tot het

hoger onderwijs (de zgn. HOAK-nota) is een langere termijnplan voor de ontwikkeling van het Hoger Onderwijs in Nederland dringend noodzakelijk. Een kleiner aantal instellingen, maar dan wel met een veel grotere autonomie en een recht op volledigheid van hun onderwijsaanbod, is daarvoor een noodzakelijke voorwaarde.

Voldoende voorwaarde is dat echter niet, daarvoor is ook nog nodig een hechte samenwerking tussen deze instellingen zodat zij gezamenlijk de verantwoordelijkheid weten te dragen voor een goed stelsel van Hoger Onderwijsvoorzieningen zonder vergaande overheidsbemoedigen.

Mededeling van de redactie

Met ingang van de achtste jaargang zijn vorm en opmaak van Idee66 gewijzigd; het tijdschrift verschijnt vanaf heden zesmaal per jaar.

De redactie wil daardoor de maatschappelijke en politieke ontwikkelingen meer op de voet kunnen volgen, zodat in het blad de analyse van deze processen nog beter gestalte kan krijgen. Daarmee wil de redactie bijdragen aan de onderbouwing van het handelen van D66 en de programmatische vernieuwing van de partij.

De redactie is grotendeels vernieuwd. De nieuwe redactie is dankbaar voor de bereidheid van de oude, haar bij te staan en te adviseren waar dat nuttig en mogelijk is. Zij dankt de oude redactie voor de inzet en het enthousiasme waarmee deze zeven jaargangen van Idee66 heeft geproduceerd.